

projevy ve vzájemných souvislostech. Jediným limitem publikace je skutečnost, že nepřekračuje rámec samotného materiálu. Na druhou stranu lze k tomuto faktu přistoupit jako k výzvě do budoucna. Edice by měly být předstupněm navazujícího bádání, které by s dalším teoretickým zakotvením mělo zhodnocovat působení sběratelů místního folkloru v dobových, nacionálních, politických a institucionálních kontextech a v širším regionálním záběru nejen jednoho státního útvaru, ale například i ze středoevropské perspektivy.

Kniha obsahuje bohatou a dnes již unikátní obrazovou dokumentaci zejména z archivních fondů Státního okresního archivu Rokycany a Západočeského muzea v Plzni, ale i z dalších zdrojů – mj. Kozákova rukopisná pozůstalost hudebních záznamů je dnes uložena v Archivu Národního muzea v Praze. Nechybí rejstříky textových incipitů písní a říkadel, lokalit a nápěvových kódů. Závěrem lze konstatovat, že pečlivě připravená publikace Zdeňka Vejvody fundovaně rozšiřuje poznání o často nedocenených a v obecném povědomí dnes neznámých výjimečných lidech, kteří jako sběratelé a zájemci o národopis zanechali pro dnešní dobu – byť vždy jen částečný a také vlastní pozicí poznamenaný – odkaz na projevy lidové kultury určitého období a lokality. Pohled do dnešní praxe v mnoha regionech ukazuje, že zdaleka ne všechny tyto projevy upadly v zapomenutí. V aktualizované a reinterpretované podobě

k nim lidé cítí potřebu vztahovat se i v současnosti.

Zita Skořepová

Etnologický ústav AV ČR Praha

Jana TICHÁ: Výroční obyčejová a obřadní kultura na Valašsku. Její geneze a identifikace na počátku třetího tisíciletí (na příkladech z Rožnovska, Valašskomeziříčska a Vsetínska)

Národní muzeum v přírodě: Rožnov pod Radhoštěm, 2022, 319 s.

V úvodní kapitole (*Namísto předmluvy. Drobné zamyšlení nad zvyky, obyčejí, obřady, slavnostmi, svátky*) se autorka zaobírá terminologií s odkazem na studie Václava Frolce (1982) a Doroty Simonides (2009). Těžší práce spočívá v obyčejích 19. a počátku 20. století, k nimž se vztahuje většina pramenů a literárních svědectví. Pasáže věnované novodobým tradicím vesměs druhé poloviny 20. století jsou v textu graficky odlišeny. V následné kapitole (*Ohlédnutí za prameny. Jejich význam pro studium zvykosloví*) podává autorka přehled autorů, zabývajících se způsobem života lidu Valašska

v jejich duchovním světě, obřadech a obyčejích, od vlastivědců a sběratelů národopisných reálií 19. století k etnografům 20. století.

V úvodu tematicky rozsáhlé kapitoly *Světlo světa a slunce spravedlnosti. Ve znamení Ježíše Krista* se autorka zabývá genezí vánočního svátku v evangeliích a pracích prvních církevních otců a podává přehled zvykosloví vánočních dnů (*Příběh křesťanských Vánoc*). Obyčeje adventního období na Valašsku sleduje v podkapitole *Čas přicházejícího, čas očekávání* (roráty a rorátní svíčky, obchůzky masek ke svátku sv. Mikuláše a sv. Lucie, věštící praktiky ke dnu sv. Ondřeje). V dalších podkapitolách pojednává o širokém okruhu štědrovečerních obyčejů: o obřadní stravě (zaniklá *štědrá* či *hohná večere* jako pozůstatek slunovratového hodování, vánoční oplatky, pečivo pro dobytek, rituální zvaní na večeri), o úpravě štědrovečerního stolu, o původu vánočního stromu a jeho šíření na Valašsku a betlémské tradici, o koledování v širokém spektru dětí, mládeže, obecních a církevních služebníků, učitelů a pastýřů, o vánočních pastýřských hrách a hrách tříkrálových. Závěr věnuje vánočnímu *šťastíkování*, slavnostnímu proslovování obřadního přání hospodáři z úst jeho čeledě.

Kapitola *Za maskami my* je zaměřena na masopustní veselí, *fašank*, *končiny*, *ostatky*, jak je ten čas nazýván v krajích Valašska. V úvodním pojednání o původu masopustu autorka zdůrazňuje moment obřadních

a symbolických aktů souvisejících s počínající hospodářskou sezónou. Zaměřuje se na obchůzky vedené chasou a zejména na maškary v typické skladbě starobylých zvířecích masek *medvěda*, *pohřebenáře*, koňských figur a novodobých postav představujících rozmanité profese v groteskním podání. Upozorňuje na obchůzku s *klátem* na Rožnovsku, nejzápadnějším výběžkem zvyku rozšířeného v blízkých oblastech Slovenska a Polska, připomíná zábavu *pochovávaní basy* (dovozuje ji jako přímé propojení s kultem zemřelých), dále masopustní jídla, smažené *šišky* s jejich někdejší rituální úlohou, a doznívání masopustu na Popeleční středě (popíjení *zhřívance*, obřadní úkony žen k zajištění plodnosti drůbeže). Téma zakončuje pojednáním o tradici masopustních zábav, plesů, šibřinek 20. století v aktivitách spolků. V následných podkapitolách se zaměřuje na obyčeje, pověrečné představy a pranostiky o svátcích únorových světců (ochranná moc žehnaných svící hromniček, obchůzky a obchůzkové hry na den sv. Blažeje a sv. Doroty, apotropaické prostředky a úkony na den sv. Háty).

V *Příběhu rožnovské Mařeny* autorka analyzuje četná písemná svědectví z 19. a 20. století o obyčeji vynášení smrti a vystihuje onen posun z magického obyčeje plného dramatických okamžiků, neseného rovinou strachu, do poloh bujarých s množstvím žertovných až rozpustilých momentů (s. 123).

Rozsáhlý komplex zvykosloví *Velikonoc* s úvodním nástinem

o původu největšího křesťanského svátku začíná autorka obyčejí Svatého týdne. Pojednává o ochranné úloze svěcených zelených ratolestí na Květnou neděli, o věšení *kysela* na Sazometnou středu, o obchůzkách chudobných lidí s olistněnými březovými pruty a blahopřáním, o dřevěném zvoněním z hrkačů a *klapotek* a organizaci chlapec-kých obřadníků *klapotáčů* na Zelený čtvrtek, o očistné moci velkopáteční koupele v proudné vodě na Velký pátek a o rožnovské tradici Božího hrobu. Připomíná necírkevní procesí farníků v Kelči *Na Cedron*, po němž následovalo hromadné umývání potochní vodou. Obřady Bílé soboty v mnohém připomínají archaické vysvěcování živlů: světi se voda a oheň zažehnutý starověským způsobem, od něž si hospodáři opalovali jedlový šindel na zhotovení křížků vsazovaných do polí či nad dveře stavení a do svatého koutu na ochranu rodiny. V obyčejích Velikonoční neděle zmiňuje svěcení pokrmů v kostele a běh o závod ze mše (kdo doběhne poslední, nestihne polní práce) a sváteční oběd s pečínkou z kůzlete či jehněte. Velikonoční čas zakončuje pomlázkou (*buďačkou*, *šmigrusem*, *šlaháčkou*, *mrskutem* aj.), kolední pochůzkou *po cigánské*, obléváním dívek vodou na jihu a jihovýchodě Valašska a zvlášť se zaobírá zdobením velikonočních vajec. Končí úvahou o měnícím se významu Velikonoc v myslích lidí ve 20. století.

Kapitola *Kde je máj, tam je děvča na vydaj* je zaměřena na tradici

květnových májů a májek s různým určením (májky v dekorování církevních staveb, májky zasazované chlapci jako výraz pocty a lásky děvčeti před dům, velká máje jako centrum společné májové zábavy, březové májky zapichované do hnojišť na ochranu proti čarodějnicím). V průběhu 20. století se májové zábavy jako akce spolků přerouávají ke kácení společného máje, jež vrcholí scénkou krádeže máje z pozice masek *cikánů* a *pytláků*, a soubojem o *fánu* z vršku máje. Valašskou zvláštností je průvod mládenců s vlajkou, k němuž se přidávají krojované dívky s májkem vyzdobeným pečivem, pentlemi, cigaretami; zavěšuje se na strop hospody, kde se koná zábava.

V kapitole *Letnice / Svatodušní svátky na Valašsku*, uvedenou pojednáním o původu a historii svátku, v němž pondělí svatodušní zůstalo vyhrazeno lidovým obyčejům začínajícího léta, se zabývá úkony apotropaické magie k ochraně příbytku (zdobení domu lipovými ratolestmi) a dobytka před výhonem na pastvu (okuřování zvířat vybranými bylinami a šlehání velikonoční pomlázkou, koulení vejcem po hřbetech krav, obřadní hlučení praskáním bičí atd.) a přibližuje ochranné úkony kolem ovcí na salaši (trojí obcházení ovcí kolem stromu, přecházení přes živý dřevěný oheň). Spolkové salaše Horního Vsetínska a Rožnovska si starobylé religiózní prvky uchovaly prakticky až do druhé poloviny 19. století (s. 168). Ve třech dalších oddílech pojednává o zvykosloví valašských pas-
tevců během svátku sv. Jana Křtitele

a o slavnostním ukončení pastevecké sezóny k svátku sv. Václava. Pastevci příslušeli k nejhudší vrstvě společnosti, a tak mimo pasteveckou sezonu přicházeli do stavení v úloze koledníků s přáním a zelenými větvičkami na ochranu dobytka před čarováním.

Kapitola *Bůh otec opouští kostel, schází z oltáře, aby přišel mezi lid...* je věnována svátku Božího těla v církevních průvodech, v oslavném střílení a v lidových obřadních úkonech spjatých s posvěcenou zelení.

V úvodu kapitoly *Nepřijdou-li léta velkých such či janských plut...* pojednává autorka o oslavě letního slunovratu v konsekvencích křesťanské církve a archaických projevů lidové víry. Přibližuje svatojánské ohně, zvláště ohně zapalované na Radhošti. Pozornost věnuje výkladu obřadního ohně ze stanoviska katolické církve 18. století (upevnit spojení radhoštských ohňů s kultem sv. Jana Křtitele v odporu proti pohanským zábavám), z pozice cyrilometodějské tradice a české obrozenecké kultury 19. století. Nepomíjí mládežnické aktivity na Radhošti druhé poloviny 20. století. Připomíná lidové projevy svatojánského zvykosloví spjaté se zelenou ratolestí a vodou (zdobení domů posvěcenou zelení, sběr léčivých bylin, věštění z věnečku ze svatojánského kvítí, koupele v ranní rose). V podkapitole *Za Jana Husa...* připomíná memoriální oheň v pálení *Husovy hrance*, rozšířené po roce 1918 zejména v evangelických obcích Valašska, jež se udrželo do 50. let 20. století.

Jádrem kapitoly *S valašskými hospodáři na louce či na roli* je lidová oslava dožatí (*dožínky, aldamáš, homola*), v níž se na Valašsku uchovaly staré obřadní prvky: blahopřejné vinše hospodáři ke zdaru úrody a dožínkový věnec jako symbol dobré sklizně a kontinuity úrody, uchovávaný do Vánoc, aby se z něj zrno dalo do nové setby. Ukončení žňových prací se původně slavilo na jednotlivých větších hospodářstvích. Ve 20. století se v dožínkových slavnostech pořádaných spolky zvýraznila formální stránka v bohatě vypravených průvodech a ve scéně předávání věnce s písněmi a blahopřejnými proslovy hospodáři. O jednotlivých takových akcích se autorka podrobně zmiňuje. Podkapitola *Se zelinkami za Pannou Marií* je věnována svátku Nanebevzetí Panny Marie, spjatého s přinášením svazků obilných klasů a léčivých bylin a také plodů a semen do kostela k posvěcení, aby pomáhaly při léčení, aby se udržela hojnost obilí na chleba. Liturgické svěcení bylin vycházelo patrně z pradávného svátku plodin (s. 239).

Kapitola *Hody, poutě, trhy a jarmarky* se soustřeďuje na tradici hodů a poutí. Jádrem hodů je setkání s rodinou, s příbuznými a kmotry při hostině s pokrmy ve více chodech a *pecovými* koláči, s nimiž se zvalo na slavnost, a vzpomínkovým uctěním zesnulých. Autorka zdůrazňuje význam obdarování jídlom jak pozvaných hostů, tak obecních služebníků, učitelů s žáky, kostelníků a žebráků, a hodové zábavy s tancem, při nichž

dívky obdařily své oblíbené mládence rozmarýnovou voničkou. Připomíná stínání berana, kterým kdysi vrcholila obchůzka chasníků s beranem po vsi, a starou tradicí posvícenského uctívání zemřelých návštěvami rodinných hrobů po zádušní mši, jež se udržovalo ještě v polovině 20. století. Cílem putování valašských katolíků byla zejména polská Čenstochová, v 19. století vznikly poutě na Radhošť o svátku Cyrila a Metoděje (podle legendy o křesťanském zásahu slovanských věrozvěstů proti radhoštské pohanské modle), k vyhlášeným patřily ve 20. století místní poutě do Velkých Karlovic, Vidče, Valašské Bystřice. Samostatné oddíly jsou věnovány pouti do Zašové a životu v zašovském poutním centru, pouti ke kostelíku sv. Anny ve Valašském muzeu v přírodě, *růžencové slavnosti* v Rožnově a historii rožnovských výročních trhů.

V kapitole *Příběh dušičkový* se autorka zabývá původem svátku, seznamuje se zdobením hrobů a s rituálními úkony vycházejícími z představy o aktivitě duší o svátku zesnulých.

V závěru knihy autorka shrnuje poznatky o vývoji obyčejové tradice. Základní fond nese svébytné rysy staroslovanských náboženských představ, které se vlivem různých historických faktorů přizpůsobovaly se společenskému, kulturnímu a hospodářskému vývoji (s. 286).

V zemědělském hospodaření se na Valašsku uchovala rezidua náboženských a magických projevů, a to zvláště v souvislosti s chovem zvířat, s pastevectvím. Základ obyčejové tradice valašských salašníků položila pastevecká kolonizace. Pro vývoj zvykosloví obecně sehrála podstatnou roli křesťanská církev po zavedení gregoriánského kalendáře, a to upevněním výročních obyčejů k přesným datům, které tak významově propojila se svátky svých světců. Vývoj lidové kultury byl v pozdním období ovlivňován vlivy městské průmyslové aglomerace, lázeňství a turismu s jejich specifickými potřebami. Autorka zmiňuje rovněž tendence návratu k tradicím v druhé polovině 20. století, uvádí dosud živé obyčejové projevy na Valašsku a roli muzeí, zvláště Národního muzea v přírodě, s projekty udržování tradic.

Objemná, tematicky bohatá publikace Jany Tiché přináší souhrnný přehled o vývoji obyčejové tradice na Valašsku v historických pramenech i se vstupy do její geneze, a také svědectví o současné povaze výročního zvykosloví v regionu. Publikace obsahuje soupis literatury, pramenů a zdrojů, resumé v angličtině a seznam informátorů. Text provázejí fotografie a kresby Ludmily Vaškové.

Eva Večerková
Brno